

AZ EURÓPAI BÍRÓSÁGNAK A BANCO ESPANOL- ÜGYBEN HOZOTT HATÁROZATA ÉS ANNAK HATÁSA A TAGÁLLAMI SZERZŐDÉSI JOGI SZABÁLYOKRA

BODZÁSI BALÁZS

egyetemi tanársegéd (BCE)

tudományos segédmunkatárs

(MTA TK Jogtudományi Intézete)

A közelmúltban az Európai Bíróság a Banco Español ügyben egy olyan döntést hozott, amelyhez kapcsolódóan ismét felmerült a kérdés, hogy milyen hatással van az európai jog a tagállami – így a magyar – polgári jogi szabályozásra. Az említett ítélet azért kiemelkedő jelentőségű, mert a tagállami magánjogok egyik központi intézményéhez, a szerződések érvénytelenségéhez kapcsolódóan jutott az Európai Bíróság olyan eredményre, amely a magyar polgári jog szempontjából is döntő fontosságú.

1. Az Európai Bíróságnak a Banco Español-ügyben hozott ítélete

1. 1. Az eset tényállása

Az Európai Bíróság 2012. június 14-én hozott ítéletének (C-618/10. sz. ügy) tényállása szerint 2007. május 28-án egy spanyol állampolgár 30.000 euró összegű kölcsönszerződést kötött a Banco Español de Credito SA pénzüintézettel egy olyan gépjármű megvétele céljából, amely a háztartási szükségleteit volt hivatott szolgálni. A felek a kölcsönszerződésben az ügyleti kamat mértékét 7,95%-ban, a teljes éves hiteldíjmutatót 8,89%-ban, a késedelmi kamatot pedig 29%-ban határozták meg.

Bár a kölcsönszerződés lejáratának időpontjaként 2014. június 5-ét rögzítették, a bank úgy vélte, hogy a szerződés már ezen időpontot megelőzően lejárt, mivel

2008 szeptemberében hét havi törlesztő részlet még nem került megfizetésre. A bank emiatt 2009. január 8-án a spanyol jog szerint fizetési meghagyás kibocsátása iránti kérelmet nyújtott be.

Az első fokon eljáró spanyol bíróság 2010. január 21-én hozott végzésében megállapította, hogy a felek közötti kölcsönszerződés szabványszerződés. A végzés szerint azonban a 29%-os késedelmi kamatláb az ügyleti kamatlábakat több, mint 20 százalékponttal meghaladta. Ennek alapján hivatalból megállapította a késedelmi kamatra vonatkozó kikötés semmisségét azzal az indokkal, hogy az tisztességtelen jellegűnek minősül. A bíróság ezen felül a késedelmi kamat mértékét 19%-ban állapította meg és arra kötelezte a bankot, hogy a jogvita által érintett időszakra vonatkozóan számolja újra a kamatok összegét.

A bank a végzés ellen fellebbezést nyújtott be, amelyben arra hivatkozott, hogy az elsőfokú bíróság az eljárás e szakaszában nem jogosult arra, hogy a késedelmi kamatokra vonatkozó, általa tisztességtelennek vélt szerződéses kikötés semmisségét hivatalból megállapítsa és arra sem, hogy azt módosítsa.

A fellebbezés alapján eljáró másodfokú spanyol bíróság az eljárást felfüggesztette és előzetes döntéshozatalt kezdeményező határozatával az Európai Bírósághoz fordult.

1. 2. Az Európai Bíróság ítélete

1.2.1. A tisztességtelenség hivatalbóli vizsgálatának az elismerése

Az Európai Bíróság (a továbbiakban: Bíróság) elsőként azt vizsgálta, hogy a 93/13/EGK irányelvet úgy kell-e értelmezni, hogy azzal ellentétes az olyan tagállami szabályozás, amely a fizetési meghagyás kibocsátása iránti kérelem tárgyában eljáró bíróság számára nem teszi lehetővé, hogy akár *in limine litis*, akár az eljárás bármely szakaszában hivatalból értékelje az eladó vagy szolgáltatató és a fogyasztó közötti szerződésben foglalt, késedelmi kamatra vonatkozó kikötés tisztességtelen jellegét.

A Bíróság ennek megválaszolása során emlékeztetett arra, hogy a 93/13. irányelv által létrehozni kívánt védelmi rendszer azon az elven alapszik, hogy az eladóhoz (szolgáltatóhoz) képest a fogyasztó mind tárgyalási lehetőségei, mind pedig információs szintje tekintetében hátrányos helyzetben van. Ez a helyzet az eladó (szolgáltató) által előzetesen meghatározott szerződési feltételek anélkül való elfogadásához vezet, hogy a fogyasztó befolyásolni tudná ezek tartalmát. E hátrányos helyzetre tekintettel a 93/13. irányelv 6. cikkének (1) bekezdése előírja, hogy a tisztességtelen feltételek nem jelentenek kötelezettséget a fogyasztó-

tóra nézve. Ez egy olyan kógens rendelkezés, amely arra irányul, hogy a szerződő felek jogai és kötelezettségei tekintetében a szerződés által megállapított formális egyensúlyt a szerződő felek egyenlőségét helyreállító, valódi egyensúllyal helyettesítse.

A Bíróság már több esetben hangsúlyozta, hogy a 93/13. irányelv által előírt védelem biztosítása érdekében a fogyasztó és az eladó (szolgáltató) közötti egyenlőtlen helyzetet csak a szerződő feleken kívüli, pozitív beavatkozás egyenlítheti ki.¹ A Bíróság ennek fényében megállapította, hogy a tagállami bíróságok hivatalból kötelesek vizsgálni valamely, a 93/13. irányelv hatálya alá tartozó szerződéses feltétel tisztességtelen jellegét, és ezáltal ellensúlyozni a fogyasztó és az eladó (szolgáltató) közötti egyensúlytalanságot. Ez magában foglalja a tisztességtelen jelleg hivatalból történő vizsgálatának kötelezettségét is.

A Bíróság rámutatott arra is, hogy csökkenti a 93/13. irányelv által elérni kívánt védelem hatékonyságát az a tagállami eljárásjogi szabályozás, amely a fogyasztó ellentmondásának hiányában nem teszi lehetővé a fizetési meghagyás kibocsátása iránti kérelem tárgyában eljáró bíróság számára, hogy hivatalból, az eljárás bármely szakaszában értékelje a fogyasztóval kötött szerződésben foglalt feltétel tisztességtelen jellegét.

Mindezek alapján a Bíróság az első kérdésre azt a választ adta, hogy a 93/13. irányelvet úgy kell értelmezni, hogy azzal ellentétes az olyan tagállami szabályozás, amely a fizetési meghagyás kibocsátása iránti kérelem tárgyában eljáró bíróság számára nem teszi lehetővé, hogy akár *in limine litis*, akár az eljárás bármely szakaszában hivatalból értékelje az eladó (szolgáltató) és a fogyasztó közötti szerződésben foglalt, késedelmi kamatra vonatkozó kikötés tisztességtelen jellegét abban az esetben, ha a fogyasztó nem élt ellentmondással.

1.2.2. A bírósági szerződésmódosítás tilalma

Az Európai Bíróság ezt követően a fogyasztók és felhasználók védelméről szóló 1/2007. spanyol törvény 83. cikkének a 93/13. irányelv 6. cikk (1) bekezdésével való összhangját vizsgálta. Ennek során a 93/13-as irányelv 6. cikkének (1) bekezdésében foglalt azt a rendelkezést kellett értelmeznie, miszerint a tisztességtelen feltételek nem jelentenek kötelezettséget a fogyasztóra nézve.

¹ Ld. C-240/98. – C-244/98. sz. Océano Grupo Editorial és Salvat Editores ügyben 2000. június 27-én hozott ítélet 27. pontját; C-168/05. sz. Mostaza Claro-ügyben 2006. október 26-án hozott ítélet 26. pontját; a C-40/08. sz. Asturcom Telecomunicaciones ügyben 2009. október 6-án hozott ítélet 31. pontját, valamint a C-137/08. sz. VB Pénzügyi Lízing ügyben 2010. november 9-én hozott ítélet 48. pontját.

A 93/13. irányelv 6. cikkének (1) bekezdése szerint a tagállamok előírják, hogy fogyasztókkal kötött szerződésekben az eladó vagy szolgáltató által alkalmazott tisztességtelen feltételek a saját nemzeti jogszabályok rendelkezései szerint nem jelentenek kötelezettséget a fogyasztóra nézve, és ha a szerződés a tisztességtelen feltételek kihagyásával is teljesíthető, a szerződés változatlan feltételekkel továbbra is köti a feleket.

Az 1/2007. spanyol törvény 83. cikkének (2) bekezdése szerint: „[...] az említett feltételek semmisségét kimondó bíróság állapítja meg a szerződés tartalmát és a szerződés fennmaradása esetén jogosult a felek jogainak és kötelezettségeinek kiigazítására, valamint a fogyasztó, illetve felhasználó érezhető megkározítása esetén az érvénytelenség jogkövetkezményeinek megállapítására.”

A Bíróság ehhez kapcsolódóan abból indult ki, hogy az uniós jogalkotó a 93/13. irányelv 6. cikkének (1) bekezdésében, valamint 21. preambulum bekezdésében kifejezetten előírta, hogy a fogyasztóval kötött szerződés „változatlan feltételekkel” továbbra is köti a feleket, ha a szerződés a tisztességtelen feltételek kihagyásával is teljesíthető. Az irányelv 6. cikk (1) bekezdésének a szövegéből következik tehát, hogy a nemzeti bíróságok csak arra kötelesek, hogy a tisztességtelen feltétel alkalmazásától eltekintsenek annak érdekében, hogy az ne váltson ki kötelező joghatásokat a fogyasztó vonatkozásában, de nem jogosultak arra, hogy a feltétel tartalmát módosítsák. A szerződésnek ugyanis főszabályként úgy kell fennmaradnia, hogy csak a tisztességtelen feltételek elhagyása jelentsen módosulást, ha a belső jogszabályok értelmében a szerződés jogilag ilyen módon fennmaradhat. Ezt az értelmezést erősíti továbbá a 93/13. irányelv célkitűzése és általános szerkezete is.

A Bíróság szerint, ha a nemzeti bíróság jogosult lenne arra, hogy az ilyen szerződésekben foglalt feltételek tartalmát módosítsa, e lehetőség sértené a 93/13. irányelv 7. cikke által elérni kívánt hosszú távú célt. E lehetőség ugyanis hozzájárulna annak a visszatartó erőnek a megszüntetéséhez, amely az ilyen tisztességtelen feltételeknek a fogyasztók vonatkozásában való pusztá és egyszerű alkalmazhatatlanságában jelentkezik. Az eladók (szolgáltatók) ugyanis továbbra is alkalmazni próbálnák az említett feltételeket annak tudatában, hogy még ha azok érvénytelenségét meg is állapítanák, a szerződést a tagállami bíróság a szükséges mértékben továbbra is kiegészíthetné olyan módon, hogy az eladók (szolgáltatók) érdekei biztosítottak legyenek.

A Bíróság szerint amennyiben a módosítás lehetősége a nemzeti bíróságok rendelkezésére állna, nem tudna önmagában a fogyasztók számára olyan hatékony védelmet biztosítani, mint amelyet a tisztességtelen feltételek alkalmazhatatlansága eredményez. Ez a lehetőség ezen felül nem alapulhat a 93/13. irányelv

8. cikkén sem, amely a tagállamok számára lehetővé teszi, hogy az irányelv által szabályozott területen elfogadhatnak vagy hatályban tarthatnak az uniós joggal összhangban lévő szigorúbb rendelkezéseket annak érdekében, hogy a fogyasztóknak magasabb szintű védelmet biztosítsanak.

A 93/13. irányelv 6. cikkének (1) bekezdése nem értelmezhető oly módon, hogy az lehetővé teszi a nemzeti bíróságok számára, hogy abban az esetben, ha az eladó vagy szolgáltató és a fogyasztó közötti szerződésben foglalt tisztességtelen feltétel fennállását megállapítja, az említett feltétel tartalmát módosítsa ahelyett, hogy a fogyasztó vonatkozásában e feltétel alkalmazhatóságától egyszerűen eltekintene.

Mindezek alapján az Európai Bíróság szerint a 93/13. irányelv 6. cikkének (1) bekezdését úgy kell értelmezni, hogy azzal ellentétes az olyan tagállami szabályozás, amelyet az 1/2007. spanyol törvény 83. cikke ír elő, és amely a nemzeti bíróság számára lehetővé teszi, hogy az eladó vagy szolgáltató és a fogyasztó közötti szerződésben foglalt feltétel tisztességtelen jellegének megállapítása esetén az említett szerződést e feltétel tartalmának módosítása útján kiegészítse.

1. 3. Az ítélet által felvetett kérdések

Az Európai Bíróság ítéletéhez kapcsolódóan vita alakult ki a német és az osztrák jogirodalomban, amelynek tárgyát az a kérdés képezte, hogy a szóban forgó ítélet hogyan érinti a német-osztrák jogban széles körben elterjedt ún. kiegészítő szerződésértelmezés (*ergänzende Vertragsauslegung*) intézményét.

A kérdés azért merült fel, mert mind a német, mind pedig az osztrák bírói gyakorlatban az érvénytelenség okozta rést a bíróság gyakran a kiegészítő szerződésértelmezés szabályai szerint tölti ki. Erre kerül sor fogyasztói szerződésekben alkalmazott tisztességtelen általános szerződési feltételek semmissége esetén is.²

Ezek alapján a magyar jogra nézve is feltehetjük azt a kérdést, hogy az érvénytelenség jogkövetkezményeként szabályozott érvényessé nyilvánítást miként érinti az Európai Bíróság fenti döntése.

Ennek megválaszolásához elsőként a kiegészítő szerződésértelmezés német és osztrák jogbeli szabályait kell röviden megvizsgálni, valamint azt, hogy a jogiro-

² A német gyakorlatra nézve ld.: BGH Urteil vom 13. 4. 2010. Közzétéve: *Neue Juristische Wochenschrift* (NJW) 2010. 1742–1743. 18. pont. Az osztrák gyakorlatra nézve ld. OGH 4 Ob 73/03v. Közzétéve: *Österreichische Bankarchiv* (ÖBA) 2003, 774.; továbbá OGH 2 Ob 106/03g. Közzétéve: *ÖBA* 2003. 722., OGH 9 Ob 62/04i. Közzétéve: *ÖBA* 2005. 642.

dalom milyen álláspontra helyezkedett abban a kérdésben, hogy az EU Bíróság döntése hatással van-e erre a jogintézményre.

2. A kiegészítő szerződésértelmezés a német és az osztrák jogban

A német jogban a kiegészítő szerződésértelmezés intézményét a BGB 133. és 157. §-ai szabályozzák. A BGB 133. §-a szerint egy akaratnyilatkozat értelmezése során a valódi akaratot kell kutatni és nem a kifejezés betű szerinti értelméhez kell ragaszkodni. A BGB 157. §-a alapján a szerződéseket úgy kell értelmezni, ahogyan azt a tisztesség és jóhiszeműség elve a forgalmi szokásokra tekintettel megköveteli.³

Az osztrák jogban az ABGB 914. §-a szól erről a jogintézményről. Eszerint szerződések értelmezésekor nem a kifejezésre juttatott akaratnyilatkozat betű szerinti értelméből kell kiindulni, hanem a felek szándékát kell kutatni és a szerződést úgy kell értelmezni, amely a jóhiszemű forgalom gyakorlatának megfelel.

Látható, hogy a két jogrendszer vonatkozó szabályai nagymértékben fedik egymást.

A német jogban a kiegészítő jellegű szerződésértelmezés akkor kerül alkalmazásra, ha a szerződés teljesítése során olyan helyzet áll elő, amelyet a felek a szerződéskötéskor nem láttak előre, és ennek következtében a szerződésükben nem is szabályoztak.

A szerződéskötéskor a felek által előre nem látott kérdések rendezésének szokásos módszere a diszpozitív jogszabályi rendelkezések alkalmazása. Nem kerülhet sor kiegészítő szerződésértelmezésre, ha a hézag a diszpozitív jog alapján megszüntethető. A diszpozitív szabályok alkalmazása tehát elsőbbséget élvez, de nem vezethet ahhoz, hogy a szerződés elveszítse eredeti funkcióját.⁴

Előfordulhat azonban, hogy a diszpozitív szabály a konkrét esetben nem képes feloldani a szerződéshez kapcsolódó hézagot. Ilyenkor a bíró a diszpozitív szabály alkalmazása helyett a kiegészítő szerződésértelmezés intézményét alkalmazza.⁵

³ Ehhez kapcsolódóan ki kell emelni, hogy a tisztesség és jóhiszeműség elve mást jelent a német jogban, mint a magyarban. A német polgári jogban a BGB 242. §-a alapján ez az elv egy generális teljesítési szabály. Ezzel szemben a magyar jogban ez az együttműködési kötelezettséghez kapcsolódó alapelv, vagyis szűkebb körben érvényesül, mint a német jogban.

⁴ Palandt *Bürgerliches Gesetzbuch Kurzkommentare*, § 157. 63. Auflage. München, C.H. Beck, 2004. 165.

⁵ Hans BROX – Wolf-Dietrich WALKER: *Allgemeiner Teil des BGB*. 31. Auflage. Köln, Carl Heymanns Verlag, 2007. 82.

Az osztrák jogirodalomban is kiemelik, hogy kiegészítő szerződésértelmezésre csak akkor kerülhet sor, ha a felek a diszpozitív szabály alkalmazását nem akarták volna.⁶ Emellett azonban az osztrák jogban is elismerik a diszpozitív szabály elsőbbségét.⁷

A kiegészítő szerződésértelmezés előfeltétele, hogy a szerződéshez kapcsolódóan egy hézag, egy hiányosság álljon elő. Az első értelmezési kérdés tehát annak megállapítása, hogy fennáll-e egyáltalán egy olyan hézag, amely a szerződés értelmezése útján egészítendő ki. Egy speciális rendelkezés hiánya ugyanis nem minden esetben jelenti azt, hogy egy ilyen kiegészítésre szoruló hézag áll fenn. Erről csak akkor lehet szó, ha a jogügyleten belül, illetve a jogügylet által elérni kívánt célok keretein belül egy olyan hiányosság áll elő, amely a felek eredeti szándékával ellentétes.⁸ Előfordulhat azonban az is, hogy a felek szándékosan hagytak szabályozatlanul a szerződésben egy kérdést.⁹

Kiegészítésre szoruló szerződéses hézagról akkor beszélhetünk, ha egy meghatározott körülményt a szerződéskötésnél egyik fél sem vett figyelembe, vagy mindkettő tévesen ítélte azt meg. A szerződéskötéskor már fennálló és a felek által figyelmen kívül hagyott körülménnyel (ún. *elsődleges hézag*) egy tekintet alá esik az a körülmény, amely később jött csak létre (ún. *másodlagos hézag*).¹⁰

A kiegészítő szerződésértelmezés nem vezethet a szerződés tárgyának kiterjesztéséhez, vagy a szerződés módosításához. Ennek során a felek lehetséges akaratát kell alapul vennie a bíróságnak. Azt kell felderíteni, hogy a szerződés céljára tekintettel a jóhiszeműen és tisztességesen eljáró felek miben állapodtak volna meg, ha a szerződés hiányzó eleméről rendelkeztek volna.¹¹ A döntő tényező tehát a feleknek a szerződéskötés időpontjára nézve fennálló hipotetikus akarat. A bírónak nem a felek tényleges, hanem a hipotetikus szerződéses akaratát kell figyelembe vennie. Ennek során nem elegendő magának a kifejezésre juttatott akaratnyilatkozatnak a vizsgálata, szükség van azoknak a motívumoknak és körülményeknek az elemzésére is, amelyek az akaratnyilatko-

⁶ Helmut KOZIOL – Rudolf WELSER: *Grundriss des bürgerlichen Rechts*. Band I. 13. Auflage. Wien, Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 2006. 108.

⁷ C. Raimund: *Verträge und Rechtsgeschäfte*. In: Helmut KOZIOL – Peter BYDLINSKI – Raimund BOLLENBERGER: *Kurzkomentar zum ABGB*. 3. Auflage. Wien, Springer Verlag, 2010. 916.

⁸ RÜTHERS–STADLER i. m. 182.

⁹ Hans BROX – Wolf-Dietrich WALKER: *Allgemeiner Teil des BGB*. 31. Auflage. Köln, Carl Heymanns Verlag, 2007. 81.

¹⁰ PALANDT i. m. 165. Ezzel megegyezően az osztrák jogban ld.: BOLLENBERGER i. m. 919.

¹¹ BGH *NJW* 1994. 1008.

zathoz vezettek.¹² Emellett a BGB 157. §-a szerint a bírónak a tisztesség és jóhiszeműség alapelvére, valamint a forgalmi szokásokra is tekintettel kell lennie.

Ha a felek hipotetikus akarata nem állapítható meg, a bírónak a szerződés többi rendelkezésére és a szerződés céljára tekintettel azt kell vizsgálnia, hogy a racionálisan és jóhiszeműen eljáró felek milyen megállapodásra jutottak volna.¹³

A kiegészítő szerződésértelmezés során a bírónak az adott eset valamennyi körülményére tekintettel kell lennie, így vizsgálnia kell a szerződéskötésre vezető motívumokat, a forgalmi szokásokat, az érdekköröket és a szerződés által elérni kívánt célt is.

Nincs lehetőség kiegészítő szerződésértelmezésre, ha a szerződéses hézag más módon is kiküszöbölhető, vagy ha a bíró nem talál olyan támpontot – például a szerződéses cél meghatározásával -, amely mentén meg tudná azt állapítani, hogy a felek milyen alternatív döntést hoztak volna.¹⁴

A kiegészítő szerződésértelmezés szabályai valamennyi jogügylet – így az egyoldalú jogügyletek (pl. végrendelet) – esetén is alkalmazásra kerülhetnek. Általános szerződési feltételeknél azonban figyelemmel kell lenni az általános szerződési feltételekre vonatkozó jogszabályi korlátokra, különösen a BGB 306. §-ára.

3. Az Európai Bíróság döntésének hatása a német és az osztrák polgári jogra

A meghatározónak tekinthető jogirodalmi álláspont szerint az Európai Bíróság ítélete nincs hatással a kiegészítő szerződésértelmezés intézményére. Ezt a nézetet képviseli *Martin Schauer* osztrák professzor, aki elemzése során a 93/13-as irányelv tárgyi hatályából és alkalmazási köréből indul ki. Ennek során megállapítja, hogy az irányelv kizárólag a fogyasztókkal kötött szerződésekre vonatkozik, vagyis még ha el is fogadnánk azt a nézetet, hogy a kiegészítő szerződésértelmezés ellentétes az Európai Bíróság ítéletében foglaltakkal, a jogkövetkezmények kizárólag a fogyasztói szerződésekre lennének irányadók. Ez azt jelenti, hogy ha egyik oldalon sem vesz részt fogyasztó az ügyletkötésben,

¹² BROX–WALKER i. m. 82.

¹³ BOLLENBERGER i. m. 919.

¹⁴ BGHZ 90, 69.

akkor az ilyen ügyletekre nézve a kiegészítő szerződésértelmezés továbbra is megengedett.¹⁵

Schauer rámutat arra is, hogy az ítélet kifejezésmódja – „a szerződés kiigazítása a szerződéses tartalom módosítása által” – nem felel meg a tagállami jogrendszerek terminológiájának, főként nem a német nyelvterületen használt kifejezéseknek. Ennek megfelelően nem lehet hézagmentesen átültetni ezt a fordulatot a tagállami jogrendszerekbe. Természetesen az Európai Bíróság az európai jog értelmezésekor saját fogalomalkotása során a tagállami jogrendszerek dogmatikai kategóriához nincs kötve. A Bíróságnak joga van arra, hogy saját terminológiát dolgozzon ki. Adott esetben azonban az ítélet értelmezése nemcsak az alkalmazott fogalmak homályossága, hanem a nem egyértelmű és ellentmondásos ítéleti indokolás miatt is problémás.¹⁶

Az Európai Bíróság döntését az osztrák jogirodalomban azért is meglepőnek tartják, mert a 93/13-as irányelvből a fenti tilalom nem olvasható ki. Az irányelv a tisztességtelen kikötéseket szabályozza és csak a tényállásokat határozza meg, a jogkövetkezmények szabályozása túlnyomórészt a tagállamok hatáskörében maradt. Ennek megfelelően a döntés indoklásában központi helyet elfoglaló 6. cikk (1) bekezdése azt rögzíti, hogy a tisztességtelen kikötés jogi kötelezettséget nem hoz létre. Az ehhez szükséges feltételeket azonban a tagállami belső jogrendszerek határozzák meg. Az irányelvből ennek megfelelően nem olvasható ki a szerződéses tartalom bíróság általi módosítására vonatkozó tilalom. Ennek mentén tévesnek tartják a Bíróság által képviselt azon álláspontot is, amely szerint a szerződésnek változatlanul kell fennmaradnia. Az irányelv 6. cikk (1) bekezdéséből csak az következik, hogy a semmis kikötés nélkül fősabály szerint nem dől meg az egész szerződés. Aggályos és vitatható, hogy a Bíróság ítéletének indoklása ebből a szerződés módosítására vonatkozó tilalom kimondásáig jut el.¹⁷

A kritikák arra is kitérnek, hogy téves az ítélet 70. pontjának az a megállapítása is, amely szerint a bíróságok nem képesek olyan hatékony védelmet nyújtani a fogyasztónak, mint amit a tisztességtelen kikötés alkalmazhatatlansága eredményez.¹⁸

Schauer ezt követően a kiegészítő szerződésértelmezés intézményét vizsgálja meg az ítélet tükrében. Ennek során megállapítja, hogy a kiegészítő szer-

¹⁵ Martin SCHAUER: Der EuGH und die ergänzende Vertragsauslegung: Konsequenzen der Entscheidung C-618/10, *Banesto. Österreichische Recht der Wirtschaft (RdW)*, 11/2012. 641.

¹⁶ Uo.

¹⁷ Uo.

¹⁸ SCHAUER i. m. 642.

ződésértelmezés alapját és mértékét nem bírói mérlegelés, hanem a felek hipotetikus akarata képezi. A bíró arra a kérdésre keresi a választ, hogy a racionálisan gondolkodó és jóhiszeműen eljáró felek – a szerződésből kirajzolódó cél alapján – miben állapodtak volna meg, ha számukra a szerződés hiányossága ismert lett volna. Nem bírói szerződésmódosításról van tehát szó, hanem a felek hipotetikus akaratának érvényre juttatásáról. Emiatt a kiegészítő szerződésértelmezés nem tekinthető a szerződéses tartalom kiigazításának, főleg pedig nem szerződésmódosításnak.¹⁹

Ebből a szempontból jelentős különbség mutatható ki a kiegészítő szerződésértelmezés és az ítéletben vizsgált 1/2007-es spanyol törvény 83. cikkében szabályozott jogintézmény között. A spanyol jog ugyanis mérlegelési jogkört biztosít a bíró számára a szerződés átalakítására, ennek során pedig a spanyol bírónak nem a felek hipotetikus akaratát kell alapul vennie. Az Európai Bíróság ítélete ezt a spanyol jogintézményt tartotta szem előtt, amikor a szerződés kiigazításának a szerződéses tartalom módosításán keresztül történő tilalmát kimondta. Ettől azonban a német és az osztrák jog szerinti kiegészítő szerződésértelmezés jelentősen eltérő jogintézmény, amelyre ennek alapján ez a tilalom nem is vonatkozik. A bírót megillető eltérő jogkörök miatt, amely a spanyol törvény 83. cikke, illetve a kiegészítő szerződésértelmezés között fennáll, *Schauer* azt a következtetést vonja le, hogy az Európai Bíróság ítélete a kiegészítő szerződésértelmezésre nem irányadó.²⁰

Megítélésünk szerint helytállóak az Európai Bíróság ítéletével szemben az ismertetett jogirodalmi nézet alapján hangoztatott kritikák. Kétséges azonban, hogy a kiegészítő szerződésértelmezés valóban kívül esik azon a körön, amelyet az ítélet a 93/13-as irányelvvel ellentétesnek minősített. Koránt sem biztos tehát, hogy egy konkrét ügyben az Európai Bíróság a kiegészítő szerződésértelmezés intézményét a 93/13-as irányelv szempontjából megengedhetőnek tartaná.

4. Az ítélet hatása a magyar polgári jogra

4. 1. Az érvényesség nyilvánítás a hatályos és az új Ptk. alapján

Mindezek után felmerül a kérdés, hogy milyen következtetések vonhatók le ebből a magyar jogra vonatkozóan. Kérdés mindenekelőtt, hogy a magyar polgári jog

¹⁹ Uo.

²⁰ Uo.

szerinti érvényessé nyilvánítás intézményére hatással van-e az Európai Bíróság idézett döntése.

Ennek megválaszolása során az érvényessé nyilvánítás fogalmából kell kiindulni. A hatályos Ptk. 237. § (2) bekezdése szerint az érvénytelen szerződést érvényessé lehet nyilvánítani, ha az érvénytelenség oka megszüntethető.

Darázs Lénárd közelmúltban megjelent tanulmányában átfogóan bemutatja az érvényessé nyilvánítás intézményét. Ebben vázolja, hogy az érvényessé nyilvánítás 1945 után jelent meg a magyar polgári jogban. Először az 1959-es Ptk. szólt erről a jogkövetkezményről két érvénytelenségi oknál, az uzsorás szerződésnél és a feltűnő értékaránytalanságnál. *Darázs* felhívja a figyelmet arra, hogy ekkor jelent meg a magyar jogban az, hogy az érvénytelenség orvosolhatóságára csak a bíróságnak van joga, a szerződő felek pedig lényegében minden lehetőséget elvesztettek arra, hogy az érvénytelenségi ok általuk történő kiküszöbölésével „érvényessé tegyék” a szerződésüket. Még inkább megerősödött ez a tendencia az 1977-es Ptk. novella után, amely általános jelleggel bevezette a magyar jogba a bíróság általi érvényessé nyilvánítás jogintézményét. Az érvényessé tétel a rendszerváltás előtti szabályozás szerint tehát csak a bíróság által volt lehetséges.²¹

Az érvényessé nyilvánítás kapcsán számos kérdés merül fel, az azonban nem vitatható, hogy ennek során a bíróság a szerződés bíróság általi módosításához hasonló tevékenységet végez, hiszen az érvénytelenség kiküszöbölése az eredeti szerződéses jogok és kötelezettsége megváltoztatásával jár.²² Az érvényessé nyilvánítás tehát a bírói szerződésmódosítás egyik esetének tekinthető. Az természetesen nem hagyható figyelmen kívül, hogy amíg a Ptk. 241. §-a a jövőre nézve biztosítja a bíró számára a szerződésmódosítás jogát, addig az érvényessé nyilvánítás visszaható hatályú.

Az új Ptk. 6:110. §-a szól a bírósági érvényessé nyilvánításról. Ez kimondja, hogy az érvénytelen szerződést a bíróság a szerződés megkötésének időpontjára visszamenő hatállyal érvényessé nyilváníthatja, ha az érvénytelenség miatti érdeksérelem *a szerződés megfelelő módosításával* kiküszöbölhető, vagy az érvénytelenség oka utóbb megszűnt. A törvényszöveg egyértelműen a szerződés bíróság általi módosításáról beszél.

Az új Ptk. alapján tehát az érvénytelenségi ok kiküszöbölésével a bíróság továbbra is belenyúlhat a szerződésbe. Mindezt ellensúlyozandó azonban az új kódex szabályozza az érvényessé válás intézményét is (6:111. §). Ez utóbbi szerint

²¹ DARÁZS Lénárd: Az „érvényessé válás” jogintézményének szükségességéről a polgári jogban. *Magyar Jog*, 2009/8. 453.

²² Uo.

a szerződés megkötésének időpontjára visszamenő hatállyal érvényessé válik, ha az érvénytelenségi okot a felek utólag kiküszöbölik, vagy annak más okból való megszűnése esetén a szerződési akaratukat megerősítik. A felek azonban a (3) bekezdés szerint az érvénytelenségi okot utólag úgy is kiküszöbölhetik, hogy abban állapodnak meg, hogy a szerződés a jövőre nézve válik érvényessé. Ilyenkor az addigi teljesítéseket az érvénytelenség jogkövetkezményeinek alkalmazásával kell rendezni.

4.2. Az ítéletből levonható következtetések

4.2.1 Az érvényessé nyilvánítás

Az Európai Bíróság ítélete az osztrák jogirodalomban meghatározónak tekinthető álláspont szerint csak azokat a tagállami jogintézményeket érinti, amelyek lehetővé teszik a tagállami bíróságok számára a szerződés tartalmának a módosítását. A döntés szerint erre fogyasztói szerződésben alkalmazott tisztességtelen általános szerződési feltételek semmisségének a megállapítása esetén a tagállami bíróságok nem jogosultak.

A magyar jogi helyzet ebből a szempontból közelebb áll a spanyolhoz, mint a német-osztrák jogokhoz. Ez azt jelenti, hogy a hatályos Ptk. 237. § (2) bekezdésében és az új Ptk. 6:110. §-ában nevesített érvényessé nyilvánítás olyan beavatkozásnak tekinthető, amelyet az Európai Bíróság a spanyol jog vonatkozásában az európai joggal – a 93/13-as irányelv 6. cikk (1) bekezdésével – ellentétesnek minősített.

Mindebből arra a következtetésre juthatunk, hogy a Bíróság fenti ítélete alapján magyar bíróságok a fogyasztókkal kötött szerződésekben alkalmazott tisztességtelen szerződési kikötés semmisségének megállapítása esetén az érvénytelenség megállapításán túlmenően nem nyilváníthatják érvényessé a tisztességtelen szerződési kikötést.

Ezen nem változtat az sem, hogy az új Ptk. 6:108. § (1) bekezdése alapján az érvénytelenség jogkövetkezményeit a bíróság a fél erre irányuló kérelme alapján alkalmazza. Ez azt jelenti, hogy hiába kéri a fogyasztó a tisztességtelen általános szerződési feltétel módosításával a szerződés érvényessé nyilvánítását, az Európai Bíróság döntése értelmében ez is ellentétes lenne a 93/13-as irányelv 6. cikkének (1) bekezdésével.

Más azonban a helyzet, ha a fél csak a szerződés érvénytelenségének a megállapítását kéri a bíróságtól, anélkül, hogy az érvénytelenség jogkövetkezményeinek az alkalmazását is kérné. Ezt a lehetőséget az új Ptk. 6:108. § (2) bekezdése

szabályozza. Ilyenkor nem kerül sor a szerződés érvényessé nyilvánítására sem, vagyis nem áll elő az Európai Bíróság döntésével ellentétes helyzet.

Mivel az Európai Bíróság döntése kizárólag a fogyasztói szerződésekben szereplő tisztességtelen általános szerződési feltételekre vonatkozik, ezért ezen az érvénytelenségi-semmisségi okon kívül továbbra is alkalmazható az érvényessé nyilvánítás.

Utalni kell azonban arra, hogy ha ez az európai bírósági gyakorlat szélesebb körben elismerést nyer, akkor a magyar jogalkalmazásnak számolnia kell azzal, hogy az érvényessé nyilvánítás intézménye fokozatosan szűkebb körre szorul vissza.²³

Ezzel kapcsolatban mindenekelőtt a közös európai adásvételi jogról szóló rendelet tervezetre kell felhívni a figyelmet.²⁴ Ennek a rendelet tervezetnek a 79. cikke szól a tisztességtelen szerződéses feltételek joghatásáról. Ha ehhez kapcsolódóan is az Európai Bíróság ismertetett döntésében megfogalmazott elvek kerülnek alkalmazásra, akkor ebben a körben is ki lesz zárva a magyar jog szerinti érvényessé nyilvánítás szabályainak az alkalmazhatósága.

Ez első ránézésre nagy változást jelent a hatályos joghoz képest. Valójában azonban a Ptk. 239/A. § (1) bekezdése ma is kimondja, hogy a fél a szerződés érvénytelenségének vagy a szerződés egyes rendelkezései érvénytelenségének (részbeni érvénytelenség) megállapítását a bíróságtól anélkül is kérheti, hogy az érvénytelenség következményeinek alkalmazását is kérné. A jövőben ez kell, hogy főszabállyá váljon az Európai Bíróság fenti ítélete alapján, összhangban az új Ptk. idézett 6:108. § (2) bekezdésével.

Ezt tükrözi a Kúriának a fogyasztói kölcsönszerződésben pénzügyi intézmény által alkalmazott általános szerződési feltételekben szereplő egyoldalú szerződésmódosítási jog tisztességtelenségéről szóló 2/2012. (XII. 10.) PK véleménye is. Az idézett PK vélemény 8. a) pontja ugyanis kimondja, hogy nincs mód arra, hogy a bíróság az egyoldalú szerződésmódosítást lehetővé tevő érvénytelen szerződési feltétel mellőzése helyett, azt módosítva új, a felek egyenlőségét helyreállító kikötést állapítson meg. A PK vélemény indokolása megerősíti, hogy arra nincs lehetőség, hogy a bíróság az érvénytelen szerződési feltétel mellőzése helyett a felek akaratát mintegy „pótolja”, és a tisztességtelen megállapodás helyett új, a szerződési igazságot, jogegyenlőséget helyreállító kikötést konstruáljon, vagy pedig ennek érdekében az érvénytelen szerződési feltételt úgy

²³ Itt érdemes utalni a fogyasztó jogokról szóló 2011/83/EU irányelvre, amely azonban nem szól az általa szabályozott fogyasztói szerződések érvénytelenségéről, illetve ezt a kérdést tagállami hatáskörbe sorolja.

²⁴ COM (2011), 635.

egészítse ki, hogy valójában egy korábban nem létező, új – tisztességes – szerződési feltételt alakítson ki.

4.2.2. Részleges érvénytelenség

Az Európai Bíróság ítéletéhez kapcsolódóan külön kell szólni a részleges érvénytelenség intézményéről is.²⁵ A tisztességtelen általános szerződési feltétel mint érvénytelenségi ok ugyanis fogalmilag részleges érvénytelenségi esetkör. A Ptk. is a kikötés érvénytelenségéről beszél, nem pedig az egész szerződés érvénytelenségéről. Ezt emeli ki a 2/2012. (XII. 10.) PK. vélemény 8. a) pontjának indoklása is. Eszerint a sérelmet szenvedett fél nem a szerződést, hanem a szerződés részévé váló tisztességtelen kikötést támadhatja meg. A tisztességtelen kikötés tehát nem a szerződés egészét, hanem kizárólag a kikötéssel érintett részét – magát a tisztességtelen feltételt – teszi érvénytelenné.

A német BGB 306. § (1) bekezdése a tisztességtelen általános szerződési feltételekhez kapcsolódóan egyértelműen kimondja a részleges érvénytelenség főszabályát.²⁶ A BGB ezen rendelkezése alapján a részleges érvénytelenség alkalmazása során nem a felek akaratát kell vizsgálni, a részleges érvénytelenség alkalmazása ugyanis egy automatizmus.

A magyar jogban hasonlóan fogalmilag részleges érvénytelenségi esetkör a Ptk. 228. § (3) bekezdésében foglalt semmisségi ok is. Eszerint az érthetetlen, ellentmondó, jogellenes vagy lehetetlen feltétel semmis; az ilyen feltétellel kötött szerződésre a részleges érvénytelenség szabályait (239. §) kell alkalmazni.²⁷

Utalni kell a hatályos Ptk. 239. § (2) bekezdésére is, amely szerint fogyasztói szerződés részbeni érvénytelensége esetén az egész szerződés csak akkor dől meg, ha a szerződés az érvénytelen rész nélkül nem teljesíthető. Ennek alapján

²⁵ Ezzel kapcsolatban ld.: DARÁZS Lénárd: A részleges érvénytelenség. Kézirat. Várható megjelenés: *Jogtudományi Közöny*, 2013/4.

²⁶ BGB 306. § (1) bekezdés: „Sind Allgemeine Geschäftsbedingungen ganz oder teilweise nicht Vertragsbestandteil geworden oder unwirksam, so bleibt der Vertrag im Übrigen wirksam.”

²⁷ Kérdés, hogy a hatályos Ptk. 228. §-ában szereplő feltétel kifejezést hogyan kell értelmezni? Megalapozottnak tűnik az az álláspont, miszerint ez nem azonos az általános szerződési feltételre vonatkozó szabályokban említett feltétel fogalmával. A Ptk. 228. §-ában írt feltétel ugyanis kizárólag egy bizonytalan, jövőbeli eseményt jelent, amely a szerződés hatályosságát érintheti. Más irányba mutat az új Ptk. 6:107. §-ának (2) bekezdése, amely már nem feltételtől, hanem kikötésről beszél. Itt az előző értelmezés már nem merülhet fel, a részleges érvénytelenség azonban továbbra is igen.

ma már bizonyos esetekben – fogyasztói szerződések esetén – az egész jogügylet érvénytelensége helyett a részleges érvénytelenség a főszabály.²⁸

Ezt a szakaszt azért szükséges kiemelni, mert a 93/13-as irányelv átültetése során került a Ptk.-ba, az új Ptk.-ból azonban kimarad. Ez felveti azt a további kérdést, hogy az új Ptk. ezen a ponton nem fog-e szembekerülni az uniós joggal?

A hatályos Ptk. 239. § (2) bekezdésének elhagyását az új Ptk. tervezetéhez készített Szakértői Javaslat azzal indokolja, hogy a 93/13-as irányelv 6. cikk (1) bekezdésében foglalt rendelkezés követelménye az érvénytelenségi ok kiküszöbölésével és a szerződés érvényessé nyilvánításával eleve biztosítható.²⁹ Ez a megállítás azonban az Európai Bíróság ismertetett döntése alapján ma már megkérdőjelezhető.

Az új Ptk. a fenti szakasz elhagyása következtében a 6:114. §-ában a következő rendelkezést mondja ki: a szerződés részbeni érvénytelensége esetén az egész szerződés akkor dől meg, ha feltehető, hogy a felek azt az érvénytelen rész nélkül nem kötötték volna meg.

Látható tehát, hogy a hatályos Ptk. 239. § (2) bekezdésében foglalt teljesíthetőség követelményét az új kódex a felek feltehető akaratának vizsgálatával váltja fel. A két feltétel közötti alapvető különbség, hogy amíg a teljesíthetőség egy objektív kategória, addig a felek feltehető akaratának a vizsgálata szubjektív elemeket von be a tényállásba. Ennek alapján ugyanis a felek hipotetikus akaratát kell vizsgálni, vagyis a bírónak azt kell kutatni, hogy mi lett volna a felek akarata, ha az érvénytelen rész érvénytelen mivoltát ismerték volna, vagy e részt elhagyták volna.³⁰

Az új Ptk. Javaslatához fűzött általános indokolás szerint a Javaslat a „feltehető” szó beiktatásával a felek közötti szerződéses kapcsolat összes körülményének objektívebb mérlegelésére ad lehetőséget a bíró számára. Emellett megismétli a Szakértői Javaslat megállapítását, miszerint nem tartották szükségesnek külön szabály felvételét a fogyasztó és vállalkozás közötti szerződés részleges érvénytelenségére, és ezért a Javaslat elhagyja a hatályos Ptk. 239. § (2) bekezdését.³¹

²⁸ Fordított volt a helyzet az 1945 előtti magyar magánjogban. Erről ld.: FRIEDMANN Endre: *A jogügyletek részleges érvénytelenségéről*. Különlenyomat a Dr. Szladits Károly 70. születésnapjára kiadott Ünnepi Dolgozatokból. Budapest, Arany János Nyomda, 1941. 4.

²⁹ KEMENES István – VÉKÁS Lajos: A szerződés általános szabályai. In: VÉKÁS Lajos (szerk.): *Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez*. Budapest, Complex Kiadó, 2008. 793.

³⁰ Ez megegyezik az 1945 előtti magyar magánjog felfogásával. Erről ld.: FRIEDMANN i. m. 8.

³¹ Általános indokolás a Polgári Törvénykönyvről szóló T/7971. számú törvényjavaslathoz, 578.

Az első kérdés ehhez kapcsolódóan, hogy a 93/13-as irányelv 6. cikk (1) bekezdésében foglalt szabálynak és védelmi szintnek megfelel-e az új Ptk. 6:114. §-a. Az egyértelműnek tűnik, hogy a 93/13-as irányelv 6. cikk (1) bekezdésében foglalt teljesíthetőség egy objektívebb szintet jelöl, mint a felek feltehető akaratainak a vizsgálata. Ebből a szempontból eltérés mutatkozik az uniós jog és az új Ptk. között. A másik kérdés azonban az, hogy ezen formális eltérés ellenére, előfordulhatnak-e olyan esetek, amikor bár a felek akarata a szerződés megdőlésére irányul, az mégis teljesíthető lenne. Ilyen helyzet elképzelhető, de kérdés, hogy ilyenkor indokolt-e a bíró részéről a szerződésnek a teljesíthetőség miatti érvényben tartása, ha azt egyik fél sem akarja.

Fogyasztóvédelmi szempontból, elsősorban pedig a fogyasztói kölcsönszerződések körében komoly érv hozható fel amellett, hogy a bíróság akkor is a részleges érvénytelenséget alkalmazza, ha a felek egyike sem akarja a szerződés életben tartását, de a szerződés az érvénytelen feltétel nélkül teljesíthető. A 2/2012 (XII. 10.) PK vélemény 8. pontjához fűzött indokolás rámutat arra, hogy fogyasztói kölcsönszerződések esetén a fogyasztó érdeke rendszerint kifejezetten ellentétes az egész szerződés megdőlésével, mivel az azonnali, egyösszegű visszafizetési kötelezettségének a beálltát eredményezné. A fogyasztó célja és érdeke ezzel szemben az, hogy a szerződés a tisztességtelen rész nélkül legyen érvényes a felek között.

Végül ki kell emelni azt is, hogy a részleges érvénytelenség intézményének alkalmazása sem vezethet a szerződés érvényessé nyilvánításához. Ez azt jelenti, hogy a bíró az adott kikötés vagy feltétel vonatkozásában csak az érvénytelenség megállapítására jogosult, az érvénytelen szerződéses rész helyett azonban nem alkothat újat, ilyen vonatkozásban tehát nem módosíthatja a szerződést.

5. Záró gondolatok

Az Európai Bíróságnak a C-618/10. számú ügyben 2012. június 14-én hozott ítélete a 93/13-as irányelv 6. cikkének (1) bekezdése értelmezése során új követelményeket határozott meg a tagállami jogokkal szemben. Ezek közül a legfontosabb, hogy fogyasztóval kötött szerződésben foglalt tisztességtelen általános szerződési feltétel érvénytelensége esetén a tagállami bíróságok kizárólag a feltétel (kikötés) semmisségének a megállapítására jogosultak. Nincs azonban lehetőségük arra, hogy a szerződéses tartalom módosításával megváltoztassák a tisztességtelen kikötést.

Bár a Bíróság ítélete több szempontból is kritika alá vonható, az egyértelműnek tűnik, hogy ez a döntés érinti a magyar polgári jogban érvényessé válás néven ismert jogintézményt. Mivel ez a bírói szerződésmódosítás egyik esete, ezért a jövőben az ítélet által érintett körben ezt az érvénytelenségi jogkövetkezményt a magyar bíróságok akkor sem alkalmazhatják, ha azt per során valamelyik fél kéri.

Amennyiben a Bíróságnak a fenti ítéletében foglalt követelményei gyakorlattá válnak, az a magyar jogalkotó számára is felveti azt a kérdést, hogy fenn lehet-e tartani az érvényessé nyilvánítást, mint az érvénytelenség egyik jogkövetkezményét. Iránymutató állásfoglalás ebben a kérdésben akkor várható, hogy az Európai Bíróság egy előzetes döntéshozatali eljárás keretében választ ad arra a kérdésre, hogy az érvényessé nyilvánítás intézménye ellentétes-e a 93/13-as irányelv 6. cikkének (1) bekezdésével. Egy ilyen döntés várhatóan már a közeljövőben meg fog születni.